

Investigating the Chinese government's violation of the Coronavirus pandemic from the perspective of international law

Omid Moghadasifar¹
Seyed Baqer Mir Abbasi²
Mohammad Javad Rezaeizadeh³
Sasan Sirafi⁴

Received Date: 24 Aug 2021
Reception Date: 18 Oct 2021

Abstract

The present study aims to investigate the role of the China in the outbreak of the Coronavirus pandemic within the framework of the principle of State responsibility. The main question of the article is: How can the behavior of the China in the corona crisis be subject to international law? The hypothesis that arises from this question is that the Chinese government's non-transparent and irresponsible behavior at various stages of the Coronavirus outbreak, including informing the World Health Organization, blames the government in terms of the rule of State responsibility. The findings show that China, as the country of origin, has not fulfilled its obligations, And did not notify the organization in a timely manner of developments related to the corona outbreak. Accordingly, it has violated the issue of Corona from the perspective of international law, which could lead to fines and compensation for this country.especially in relation to international health regulations. The theoretical framework of the

¹ . PhD Student in Public Law, University of Tehran, Tehran, Iran

² . Professor, Department of Public and International Law, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author) mirabbasi@ut.ac.ir

³ . Associate Professor, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

⁴ . Assistant Professor, Faculty of Law, University of Tehran, Department of Public Law, Tehran, Iran.

present article is the principle of State responsibility and the theory of compensation in the doctrine of international law and the method used in it is descriptive-analytical based on the study of existing data and their interpretation.

Keywords: Coronavirus, Pandemic, State Responsibility, Internationally Wrongful Act, Compensation, China

بررسی تخلف دولت منشا همه گیری ویروس کووید-۱۹ از منظر حقوق بین‌الملل

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۵/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۷/۲۶

امید مقدسی فر^۱سیدباقر میرعباسی^۲محمدجواد رضایی زاده^۳ساسان صیرفی^۴**چکیده**

تحقیق حاضر با هدف بررسی نقش دولت منشاء در شیوع پاندمی ویروس کرونا در چارچوب اصل مسئولیت دولت‌ها انجام شده است. سؤال اصلی مقاله بدین قرار می‌باشد: چگونه رفتار دولت منشاء در بحران کرونا، می‌تواند مشمول قوانین حقوق بین‌الملل شود؟ فرضیه‌ای که بر اساس سؤال مزبور مطرح می‌شود این است که برخورد غیرشفاف و رفتار غیرمسئولانه‌ی دولت چین در مراحل مختلف شیوع ویروس کرونا از جمله در زمینه‌ی اطلاع‌رسانی به سازمان بهداشت جهانی، این دولت را از منظر قاعده‌ی مسئولیت دولت‌ها مقصر می‌داند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند دولت منشاء، به ویژه در ارتباط با مقررات بین‌المللی بهداشت، به تعهدات خود عمل نکرده است و به موقع تحولات مربوط به شیوع

۱. دانشجوی دکتری حقوق عمومی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. استاد تمام گروه حقوق عمومی و بین‌الملل دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mirabbasi@ut.ac.ir

۳. دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۴. استادیار دانشکده حقوق دانشگاه تهران، گروه حقوق عمومی، تهران، ایران.

کرونا را به سازمان مذکور اطلاع نداده است. بر این اساس در مسئله کرونا از منظر حقوق بین الملل تخلف کرده است که می تواند برای این کشور جریمه و جبران خسارت در پی داشته باشد. چارچوب نظری مقاله‌ی حاضر، اصل مسئولیت دولت‌ها و نظریه‌ی جبران خسارت در دکتترین حقوق بین‌الملل بوده و روش مورد استفاده در آن، تفسیری - کیفی و بر مبنای مطالعه‌ی داده‌های موجود و تفسیر آنها می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: ویروس کرونا، پاندمی، مسئولیت دولت‌ها، عمل متخلفانه‌ی بین‌المللی،

جبران خسارت، چین

مقدمه و بیان مسئله

در حال حاضر بیماری کووید - ۱۹ همه‌ی کشورها را درنوردیده و موجبات ابتلا و مرگ و میر فراوان بین تعداد زیادی از انسانها را موجب شده است. با وجود تسریع در روند واکسیناسیون در بسیاری از نقاط جهان، زیان‌های جانی و خسارات مالی همچنان ادامه دارد. همه‌گیری ناشی از شیوع ویروس کرونا از شهر ووهان در استان هوبی در جمهوری خلق چین و از دسامبر ۲۰۱۹ آغاز شده است (Huang et al., 2020). به علت بحران به وجود آمده در کشور چین و عکس‌العمل این کشور در قبال آن، دولتمردان این کشور هدف انتقادات زیادی در سطح بین‌المللی قرار گرفته‌اند و بعضی کشورها و سیاستمداران خواهان آن شده‌اند که چین، مسئولیت همه‌گیری ویروس کرونا را بر عهده گرفته و در قبال بحران اخیر جوابگو باشد. متعاقب اتفاقات اخیر، پرسش‌های کلیدی در ارتباط با مسئولیت دولت‌ها تحت قوانین بین‌المللی در هنگام بروز موارد ویژه مانند امراض و بیماری‌های همه‌گیر، مطرح شده است که بهترین مثال به جز بیماری کووید - ۱۹، شیوع بیماری سارس و طرح مسئله‌ی مسئولیت دولت‌ها در رابطه با شیوع آن می‌باشد (Bellinger, 2020).

فی‌الواقع این ادعا به قوت مطرح شده است که دولت چین، گزارشات مرتبط با شیوع ویروس کرونا را هفته‌ها پنهان کرده است؛ یعنی مدت زمانی که در محدود ساختن هر چه بیشتر شیوع ویروس کرونا و نیز آماده کردن بقیه‌ی کشورها در مواجهه با پاندمی، می‌توانست موثر واقع شود (Associated Press, 15 April 2020). علاوه بر موارد ابتلا و مرگ و میر ناشی از پاندمی، جهان عواقب اقتصادی زیادی را نیز متحمل شده است و روابط موجود بین چین و آمریکا، پرتنش شده است. حتی بعضی از دولت‌ها، به پرداخت غرامت از جانب دولت چین اشاره کرده‌اند و آن را به عنوان یک گزینه‌ی محتمل در نظر گرفته‌اند (Savage and Sue, 2020). علاوه بر این، باید به پنهان‌سازی اطلاعات توسط مقامات محلی و جلوگیری از افشاگری‌های پزشکان و روزنامه‌نگاران در ارتباط با شیوع بیماری کرونا اشاره کرد که از جمله اعمال متخلفانه‌ای هستند که به دولت چین نسبت داده می‌شوند.

با علم به بحران پیش آمده و نقش دولت چین در آن، موضوع مسئولیت قانونی دولت‌های منشأ توسط شمار زیادی از حقوقدانان، دولتمردان و اندیشمندان مطرح شده است. از یک طرف، مسئله‌ی جبران خسارات و زیان‌های به وجود آمده در میان است و از طرف دیگر، اصلاح رفتار دولت‌ها در آینده و به هنگام بروز امراض و بیماری‌های همه‌گیر احتمالی که خود نیازمند تجدید نظر در مقررات بین‌المللی می‌باشد، مورد استقبال قرار گرفته و بر اهمیت آن تاکید می‌شود. در همین راستا و به جهت آشکار ساختن هر چه بیشتر موضوع مورد بحث، مقاله‌ی حاضر شیوع ویروس کرونا و بحران متعاقب آن را از منظر حقوق بین‌الملل و در چارچوب نظریه‌ی مسئولیت دولت‌ها مورد بررسی قرار داده است تا به سؤال زیر که سؤال اصلی این تحقیق می‌باشد، پاسخ دهد: چگونه می‌توان رفتار دولت چین را در بحران ناشی از شیوع پاندمی کووید - ۱۹، مشمول حقوق بین‌الملل دانست و آن را ذیل اصل یا قاعده‌ی مسئولیت دولتی مطرح ساخت؟

۱- چارچوب نظری تحقیق: اصل مسئولیت دولت‌ها

اشکال گوناگون نظم حقوقی، بر ضرورت این امر مهم تاکید می‌کنند که در برابر هر عمل متخلفانه، مسئولیتی وجود دارد. در عرف بین‌الملل، مسئولیت را باید نتیجه و حاصل نقض تعهدات بین‌المللی دانست که برای دولت خاطی و مقصر به عمل می‌آید. کمیسیون حقوق بین‌الملل، از نظریه‌ی جبران خسارت در ارتباط با موضوع مسئولیت دولت‌ها نام می‌برد (Yearbook of the International Law Commission, 1974). دو رکن عمده از ارکان این نظریه، بدین قرارند:

(۱) ارتکاب عمل متخلفانه‌ی بین‌المللی: عمل متخلفانه بر نقض حق یک کشور دلالت دارد و منجر به ایجاد رابطه بر مبنای مسئولیت دوجانبه می‌شود. ارتباط متقابل بین حقوق و وظایف در نظم حقوقی بین‌الملل، همزیستی بین دُول مختلف را امکان‌پذیر می‌سازد و تخطی از آن، یعنی سرپیچی از مسئولیت و ارتکاب فعل متخلفانه (Yearbook of the International Law Commission, 1974). بنابراین، مسئولیت بین‌المللی امری

دو طرفه محسوب می‌شود؛ یعنی از یک سو دولتِ خاطی و از سوی دیگر دولت قربانی را در بر می‌گیرد.

۲) مسئولیت بین‌المللی: مسئولیت بین‌المللی شامل رابطه‌ی متعهدانه‌ی نوینی می‌باشد که به دنبال عمل متخلفانه، بین دولتِ خاطی و دولتِ قربانی حاصل می‌گردد؛ یعنی مسئولیتی که بر جبران خسارت به دو شکل مادی و غیرمادی تاکید دارد (Openheim, 1928: 298-300).

۲- پیشینه‌ی تحقیق

اودوویمما و اودونگو (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «تاثیر کاربرد سلاح‌های بیولوژیک در جنگ: نگاهی اجمالی به کووید-۱۹»، ضمن مقایسه‌ی ویروس کرونا با طاعون و با بررسی تاریخی نقش دولت‌ها در به کارگیری از سلاح‌های بیولوژیک و استفاده از ویروس‌ها به عنوان سلاح، کووید-۱۹ را به مانند سلاح بیولوژیک در نظر گرفته و نتیجه می‌گیرند رژیم حقوقی حاکم بر استفاده از سلاح‌های بیولوژیک، در مورد کووید - ۱۹ نیز صادق است.

کوئینانا و یوریورو (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان «حقوق بین‌الملل متواضع: کووید-۱۹، پاسخهای حقوق بین‌الملل و سیاست‌زدایی»، مسائل مربوط به مقوله‌ی مسئولیت دولتی و نیز کاربرد حقوق بین‌الملل را در پرتو بحران ناشی از پاندمی کروناویروس مورد بررسی و مطالعه قرار داده‌اند. به زعم نویسندگان نامبرده، علی‌رغم اهمیتی که رویکردهای مزبور دارند، اما نسبت به معضل کرونا از قدرت تاثیرگذاری برخوردار نبوده‌اند. بر طبق استدلال مطروحه در مقاله‌ی فوق‌الذکر، روند سیاست‌زدایی قادر خواهد بود کاربرد و استفاده از حقوق بین‌الملل را در زمینه‌ی مسئولیت‌پذیری دولت‌ها قوام بخشیده و آن را تقویت نماید.

کروتز (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با نام «مسئولیت چین در پاندمی کووید-۱۹»، طرح مسئله‌ی مسئولیت دولتی چین را حاصل و نتیجه‌ی عواقب ویرانگر ویروس مذکور برای روابط و اقتصاد بین‌الملل می‌داند. بنا به اعتقاد وی، انتساب مسئولیت بین‌المللی به دولت چین، زمانی محقق می‌شود که این کشور مرتکب یک عمل متخلفانه‌ی بین‌المللی شده و تخلف وی ثابت شده باشد. تاخیر دولت چین در ارائه‌ی گزارش به سازمان بهداشت در زمان شیوع ویروس کرونا، دال بر تخلف این کشور در قضیه‌ی نامبرده است.

چاتورودی (۲۰۲۰) در تحقیقی درباره‌ی مسئولیت چین در گسترش بین‌المللی کووید-۱۹، به طرح این مسئله پرداخته است که چگونه شیوع پاندمی، می‌تواند از نقطه‌نظر حقوق بین‌الملل مورد بررسی قرار بگیرد. بنا به باور مولف، مواجهه و نحوه‌ی عکس‌العمل دولت چین در شیوع بیماری کرونا به گونه‌ای بوده است که دولت مزبور را باید از بُعد حقوقی، پاسخگو دانست.

بیرواکزورنایک و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله‌ای که به نظریه‌های توطئه درباره‌ی ویروس کرونا اختصاص داده شده است، کوشیده‌اند این نظریه‌ها را علت‌یابی کرده و به ویژه به نقش سیاستمداران و مقامات آمریکایی در این رابطه اشاره نمایند. مولفان به هشدار آن دسته از متخصصانی پرداخته‌اند که نظریه‌های مزبور را عامل گسترش بیشتر بیماری کووید - ۱۹ می‌دانند که علت آن، عدم کوشش‌های اجتماعی در زمینه‌ی فاصله‌گذاری‌های اجتماعی است. به عبارت دیگر، توطئه نامیدن ویروس کرونا، تهدیدی برای سلامت عموم می‌باشد.

در مقام قیاس با آثار نامبرده، باید گفت که نوآوری مقاله‌ی حاضر از اینجا ناشی می‌شود که در کنار توسعه‌ی مباحث یادشده و مطالعات صورت‌گرفته، تلاش دارد تا با بازخوانی داده‌های موجود از یک سو و تاکید بر اهمیت موضوع تحقیق از نقطه‌نظر حقوق بین‌الملل، به درک جدیدی از مقوله‌ی مهم مسئولیت دولت‌ها در صورت تخلف از قواعد حقوق بین‌الملل به خصوص در عصر جهانی شدن (که شیوع پاندمی‌ها و اپیدمی‌ها از جمله ویژگی‌های بارز آن است) منجر شود.

۳- چستی ویروس کرونا

ویروس‌های کرونا، دسته‌ای از ویروس‌های گوناگون از خانواده‌ی کوروناویریدا می‌باشند که از این قابلیت برخوردارند که هم انسانها و هم حیوانات را آلوده کنند. می‌توانند انسان و حیوان را آلوده کنند. این ویروس‌ها برای بار نخست در سال‌های ۱۹۶۰ در بدن انسان‌ها شناسایی شدند. کوروناویروس‌ها قادر به به وجود آوردن بیماری‌ها و امراض عفونی جدیدی می‌شوند که حاصل جهش یا تغییر در ساختار ژنتیکی خود این ویروس‌هاست (Law, 2020: 44-45). کوروناویروس‌ها علاوه بر عفونت‌های ریوی که گاه کشنده‌اند، بعضاً اختلالات

گوارشی را نیز به دنبال دارند. زمان نهفتگی ویروس کرونا، بین ۳ تا ۵ روز و گاهی اوقات ۱۲ تا ۱۴ روز ارزیابی می‌شود (Law, 2020: 45).

چهار زیرگروه اصلی کروناویروس را آلفا، بتا، گاما و دلتا می‌نامند. همچنین اشکال رایج این ویروس عبارتند از: ویروس آلفا کرونا، ویروس بتا کرونا، سارس - کوو (که باعث سندرم تنفسی حاد شدید یا سارس می‌شود و در سال ۲۰۰۲ در چین شناسایی شد)، مرس - کوو (که باعث سندرم تنفسی خاورمیانه یا مرس می‌شود و در سال ۲۰۱۲ در عربستان سعودی کشف شد) و در نهایت، کووید - ۱۹ که همانطور که قبل از این هم بدان اشاره کردیم، برای اولین بار در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین شناسایی شده است.

بیماری ناشی از کووید - ۱۹ از زمان آغاز علائم آن و حتی زمانی که علائمی در کار نیست، باز هم یک بیماری مسری می‌باشد. اشکال خفیف و بدون علامت کووید-۱۹ همچنین دارای اشکال بدون علامت و خفیف هم می‌باشد (فرونش و همکاران، ۱۹۹۹). در انتها باید اضافه کرد که ویروس کرونا، دارای نرخ جهشی بالاست و نیز این که این ویروس قادر است به آسانی از یک گونه‌ی جانوری به گونه‌ای دیگر گردش کرده و موجبات مرگ را فراهم نماید.

۴- شیوع بیماری کووید - ۱۹ و ایجاد وضعیت اضطراری در سطح جهانی

در تاریخ دسامبر ۲۰۱۹ و ژانویه ۲۰۲۰ بود که یک گونه‌ی جدید از اپیدمی ذات‌الریه در کشور چین شیوع پیدا کرد. در ۳۱ دسامبر ۲۰۱۹، بازار عمده‌فروشی غذاها و محصولات دریایی هووانان در شهر ووهان توسط مقامات محلی آن شهر به عنوان کانون اپیدمی معین گردید. سایر منابع موجود، ۸ دسامبر ۲۰۱۹ را به عنوان تاریخ دقیق تأیید نخستین مورد ابتلا به بیماری کووید - ۱۹ تعیین می‌کنند (Creutz, 2020: 5). در ۱۳ ژانویه ۲۰۱۹، اولین مورد صدور بیماری از چین به کشور دیگر (تایلند) کشف شد. سرعت شیوع بیماری در جهان طوری افزایش پیدا کرد که بیماری همه‌گیر کووید - ۱۹ در ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰ با اعلام رسمی سازمان جهانی بهداشت، به عنوان وضعیت اضطراری پیش آمده به رسمیت شناخته شد که خود، حاکی از افزایش سطح هشدار در این زمینه است. علاوه بر این، طی نخستین روزها و

هفته‌های اپیدمی، ویروس کرونا از طریق مسافران مختلف به تمام قاره‌ها به جز قطب جنوب راه پیدا کرد. در سومین هفته (فوریه ۲۰۲۱)، کانون‌های جدید بیماری در کره جنوبی، ایتالیا و ایران پدیدار گشتند و در نتیجه ترس از به ثبات رسیدن اپیدمی در سطح بین‌المللی افزایش پیدا کرد. سرانجام در ۱۱ مارس ۲۰۲۱، مدیر کل سازمان جهانی بهداشت کووید-۱۹ را به عنوان یک بیماری جهانگیر یا پاندمیک اعلام داشت.

۵- فرضیات موجود درباره‌ی منشأ ویروس کووید - ۱۹

در ۲۷ اوت ۲۰۲۱، جو بایدن پس از انتشار خلاصه‌ای از گزارش تحقیقات اطلاعاتی آمریکا، چین را متهم کرد که از «اطلاعات مهم درباره‌ی منشأ همه‌گیری کووید -۱۹» خودداری کرده است. متعاقباً سفارت چین در ایالات متحده نیز در بیانیه‌ای اعلام کرد که گزارش جامعه‌ی اطلاعاتی آمریکا نشان می‌دهد که ایالات متحده مصمم است راه اشتباه سیاسی‌کاری را در پیش بگیرد و نیز این که در گزارش مزبور، مقصر بودن چین فرض گرفته شده است. این گزارش فوق محرمانه زمانی به رئیس جمهور آمریکا تحویل داده شد که وی به نیروهای اطلاعاتی ۹۰ روز مهلت داده بود تا با تلاش‌های مضاعف خود، منشأ همه‌گیری بیماری را توضیح دهند (Nature, 27 August 2021). در گزارش تحقیقات اطلاعاتی ایالات متحده‌ی آمریکا که در ۲۷ اوت ۲۰۲۱ به دست جو بایدن، رئیس جمهور آمریکا رسید، سارس - کووید - ۲ به عنوان یک سلاح بیولوژیک پیشرفته مورد پذیرش واقع نشده و همچنین فرضیه‌ی احتمالی دستکاری ژنتیک نیز رد شده است. فی‌الواقع گزارش مزبور، در مورد فرضیه‌ی تماس نخستین بیمار با حیوان آلوده به ویروس (احتمالاً خفاش) و نیز فرضیه‌ی تصادف یا نشات آزمایشگاهی، پاسخ قطعی ارائه نمی‌دهد. با این حال، بایدن اعلام کرد که اطلاعات مهمی در مورد منشأ و ریشه‌ی بیماری همه‌گیر در کشور چین در میان است و مقامات دولتی در این کشور، از همان بدو امر برای جلوگیری از دسترسی بازرسان بین‌المللی و فعالان بهداشت عمومی جهانی به این اطلاعات اقدام ورزیده‌اند.

چهار سازمان اطلاعاتی آمریکا محتاطانه اعتقاد دارند که فرضیه‌ی انتقال ویروس از راه حیوان آلوده، محتمل‌ترین فرضیه می‌تواند باشد. این سازمان‌ها به این موضوع نیز اشاره دارند

که مقامات چینی، تا پیش از همه‌گیری، فاقد اطلاعات درباره‌ی ویروس کرونا بوده‌اند. با این حال، فرضیه نشت آزمایشگاهی برای بعضی از نهادها و آژانسها موثق‌تر به نظر می‌رسد؛ یعنی این فرض که ویروس کرونا از طریق انجام آزمایشهای صورت گرفته یا توسط موسسه‌ی ویروس‌شناسی شهر ووهان و نیز به واسطه‌ی نمونه‌ها، رشد یافته و سپس به خارج از آزمایشگاه مزبور راه پیدا کرده است. فرضیه‌ی آلودگی تصادفی یکی از کارمندان آزمایشگاه نامبرده نیز از جمله‌ی دیگر فرضیات تلقی می‌شود.

۶- زیان‌های ناشی از کووید-۱۹

نگاهی بسیار گذرا به میزان مبتلایان و مرگ و میر ناشی از بیماری‌ها و امراض فراگیر به علاوه‌ی خسارات مادی و اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی، بلاتردید از اهمیت و ضرورت مسائل موجود در این زمینه پرده بر می‌دارد. به عنوان مثال، در سال ۲۰۰۳، سارس ۸۰۰۰ نفر را مبتلا کرده و ۷۷۴ تن را کشت و حدوداً ۵۰ میلیارد دلار به اقتصاد جهانی خسارت وارد کرد. در سال ۲۰۱۵ مرس یا همان سندرم تنفسی خاورمیانه، ۲۰۰ نفر را در کره‌ی جنوبی مبتلا کرده و جان ۳۸ نفر را گرفت و علاوه بر این، در حدود ۸٫۵ میلیارد دلار ضرر مالی به جا گذاشت. در همین راستا، بیماری کرونا تا به امروز ۲۱۹ میلیون نفر را در بیش از ۱۱۹ کشور، مبتلا کرده و بیش از ۴ میلیون نفر را به کام مرگ کشانده است. زیان مادی و مالی ناشی از این پاندمی، رقم بسیار بالایی بوده و عملاً باعث تغییر مناسبات سیاسی، اقتصادی و دیپلماتیک بین بعضی از کشورها، از جمله ابرقدرت‌هایی مانند ایالات متحده‌ی آمریکا و چین به عنوان کانون شیوع بیماری شده است (Quintana and Uriburu, 2020).

۷- مسئولیت دولت چین در بحران ویروس کرونا

بحران ناشی از بیماری همه‌گیر کووید-۱۹، از دو بُعد نظرها را متوجه مقوله‌ی مسئولیت دولت کرده است. بُعد اول، مسئله‌ی مسئولیت دولت منشاء در جریان شیوع بیماری و اطلاع‌رسانی در قبال آن است و بُعد دوم، دست داشتن احتمالی در ساخت ویروس کرونا را مطرح می‌کند. باید اذعان داشت که عکس‌العمل‌های بین‌المللی به شیوع ویروس کرونا، به نارضایتی و خشم تعداد زیادی از کشورها منجر شده است. از سوی دیگر، عواقب شیوع

بیماری در دنیا بی‌سابقه بوده است، طوری که میلیون‌ها انسان مبتلا و فوت شده‌اند و پیامدهای زیانبار اقتصادی و امنیتی در عرصه‌ی بین‌المللی به وجود آمده‌اند. ضمناً نباید فراموش کرد که کووید - ۱۹، برای فرآیند جهانی شدن و وابستگی‌های متقابل، چالش بزرگی به وجود آورده و روابط موجود بین بعضی از کشورها را تیره کرده است. در حالی که رفتار چین در مقام کشور منشاء در ارتباط با شیوع ویروس کرونا مورد انتقادات زیادی واقع شده است (Laurie, 2020)، در بین متخصصان و کارشناسان حقوق بین‌الملل، موضوع مسئولیت دولت‌ها به صورت جدی دنبال می‌شود. فی‌الواقع، مسئولیت دولت چین در موضوع کرونا را می‌توان از دو منظر مطرح ساخت:

(۱) مسئولیت دولت چین در قبال کم‌کاری و یا قصور و کوتاهی در اطلاع‌رسانی به موقع به سازمان بهداشت جهانی (که موضوع این تحقیق است)؛

(۲) مسئولیت احتمالی دولت چین در ساخت یا کاربرد ویروس کرونا به عنوان سلاح بیولوژیک که در صورت صحت، این کشور را مشمول اقدامات کیفری خواهد کرد (که در تحقیق حاضر، بدان نخواهیم پرداخت).

همانطور که قبل از این هم اشاره شد، بر مبنای یکسری از اطلاعات موجود، بیماری در ووهان چین آغاز شد. مع‌الوصف، تاریخ و منشأ دقیق بیماری، مناقشات زیادی را رقم زده است؛ از جمله داده‌های متعددی هستند که نشان می‌دهند تاریخ نخستین مورد ابتلا به کرونا که به تائید رسیده، ۸ دسامبر ۲۰۱۹ بوده است (Henderson et al, 2020). این در حالی است که چین در تاریخ ۳۱ دسامبر ۲۰۱۹، شیوع ویروس را به سمع و نظر سازمان بهداشت جهانی رسانید. روز بعد، یعنی یکم ژانویه ۲۰۲۰، بازار مواد غذایی چین بسته شد. هشت روز بعد، انتقال انسان به انسان ویروس، اثبات گردیده و فردای آن روز، آزمایشگاه شانگهای گزارش درباره‌ی ژنوم کرونا را به سازمان بهداشت جهانی اطلاع داد (Xinhua, 6 April 2020). آزمایش‌هایی که بر روی ۴۱ بیمار مبتلا به ویروس کرونا انجام شد حاکی از آن بوده که کووید-۱۹، رابطه‌ی مستقیمی با محصولات عرضه‌شده در بازار غذایی شهر ووهان داشته است. مع‌الوصف، آرای موجود در این رابطه، ضد و نقیض به نظر می‌رسند. آن چه مهم به نظر

می‌رسد این است که مقامات چینی، علاوه بر عدم اطلاع‌رسانی درباره‌ی شیوع بیماری، کوشیدند تا تعدادی از پزشکان و اعضای کادر درمانی را به سکوت وادار نمایند. برای مثال، مقامات محلی چین یک پزشک به نام لی ونلیانگ را واداشتند تا با امضای یک بیانیه، به شایعه‌پراکنی رسانه‌ای اعتراف کند (Henderson et al, 2020: 9). این امر، آغازی بر اختلاف آرای موجود بین چین و دیگر کشورهای دنیا درباره‌ی پاندمی کروناویروس بود که علی‌رغم تحقیقات بین‌المللی زیاد، هنوز هم ادامه دارد.

با علم به تناقضات، ابهامات، کوتاهی‌ها و پنهان‌کاری‌های دولت چین در قبال شیوع کووید-۱۹، امکان‌سنجی این که موضوع مزبور می‌تواند مشمول قواعد حقوق بین‌الملل باشد وجود دارد. نباید فراموش کرد که اصل که «تخلف از حقوق بین‌الملل توسط یک دولت، آن دولت را مشمول مسئولیت بین‌المللی می‌کند» (Responsibility of States, 2001, Article 1, Para. 1)، یکی از اصول بنیادین نظم بین‌المللی به شمار می‌آید. قاعده‌ی مذکور بیان می‌دارد که زمانی که یک دولت تعهدات خود را ذیل حقوق بین‌الملل نقض می‌کند، مسئولیت جبران تخلف بر وی مترتب می‌شود. قاعده‌ی مسئولیت بین‌المللی، دو کاربرد عمده دارد: (۱) حمایت از سایر دولت‌ها در مقابل زیان‌ها و آسیب‌های فیزیکی، مادی و حقوقی؛ (۲) پیشگیری از تضعیف نظام حقوق بین‌الملل. بنابراین، الزامات و شرایط مرتبط با مسئولیت دولتی، حتی در جایی که معاهده‌ای هم در کار نیست، توسط قاعده‌ی مسئولیت دولتی بیان شده است.

در قضیه‌ی کووید - ۱۹، می‌توان به قوانینی که در سال ۲۰۰۱ توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد در ارتباط با مواد مربوط به پیش‌نویس مسئولیت دولت و عمل متخلفانه‌ی بین‌المللی تدوین شده است، ارجاع داده شود. قاعده‌ی مذکور از دو مولفه تشکیل شده است: (۱) منسوب کردن عمل متخلفانه به دولت مورد بحث؛ (۲) ارتکاب به تخلف توسط دولتی که ذیل حقوق بین‌الملل، دارای تعهد می‌باشد (Responsibility of States, 2001, Article 1, Para. 1). از این رو، بررسی مسئولیت دولت چین در بحران ویروس کرونا می‌بایست نقض یا قصوری را که به این دولت نسبت داده شده و یا تخلف این دولت را از تعهدات حقوقی خود، تبیین نماید. در واقع باید چنین توضیح داد که بر طبق ماده‌یکم از

پیش‌نویس مربوط به مسئولیت دولت‌ها که کمیسیون حقوق بین‌الملل به تصویب رسانده است، «هر گونه عمل متخلفانه بین‌المللی که توسط یک دولت انجام شده باشد، مسئولیت بین‌المللی همان دولت را به دنبال خواهد داشت.» بنابراین، هر اقدام یا ترک فعل ممنوعه (بر طبق موازین حقوق بین‌الملل)، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها را به همراه خواهد داشت. اگر چه پیش‌نویس نامبرده، به عنوان یکی از ابزارهای حقوق بین‌الملل الزام‌آور محسوب نمی‌شود (Gunawan, 2014: 11)، و لیکن می‌تواند به عنوان یک منبع الزام‌آور تکمیلی در حقوق بین‌الملل عرفی به کار بسته شود؛ برای مثال، در شیوع همه‌گیری ویروس کرونا و با علم به کوتاهی و غفلت دولت چین در این زمینه که عواقب جدی برای سایر کشورها به همراه داشته است. پس بر اساس پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، می‌توان دولت چین را با استناد به عمل متخلفانه بین‌المللی، مسئول دانست.

از طرف دیگر، باید اشاره داشت که کمیسیون حقوق بین‌الملل، در پیش‌نویس مسئولیت دولت‌ها در زمینه اقدامات متخلفانه بین‌المللی، چنین اظهار می‌دارد که جبران خسارت تنها باید در ارتباط با «زیان ناشی از فعل غیرقانونی» باشد. مفاد پیش‌نویس نامبرده، توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسیده‌اند و واجد جایگاه حقوق بین‌الملل عرفی می‌باشند (Crawford, 2001). مسئولیت دولت چین را هم در بحران کرونا می‌توان بر طبق این مفاد، امکان‌سنجی کرد. بنا بر تفسیری که دیوان دادگستری بین‌المللی از ماده یکم دارد، وقتی دولت‌ها تعهدات خود را نقض می‌کنند مرتکب فعل متخلفانه بین‌المللی می‌شوند. امتناع از انجام تعهدات توسط یک دولت نیز شامل مسئولیت بین‌المللی همان دولت می‌شود. در نتیجه، با علم به این که دولت چین تعهدات خود را در قبال قوانین و مقررات بین‌المللی بهداشت نقض کرده است، بنا بر ماده ۱ از پیش‌نویس نامبرده، مسئولیت عمل متخلفانه بین‌المللی خودش را بر عهده خواهد گرفت. ماده ۲، عناصری را که یک عمل و فعل متخلفانه بین‌المللی را شکل می‌دهند تعیین می‌نماید. از آنجا که چین منشأ کووید - ۱۹ بوده است، پس اطلاع‌رسانی دیرهنگام و غیرشفاف این کشور به سازمان بهداشت جهانی در مورد شیوع بیماری، معنایی جز

نقض تعهدات بین‌المللی ندارد و در نتیجه می‌تواند از لحاظ قانونی به دولت چین نسبت داده شود.

علاوه بر این، نسبت بازیگران به دولت در مورد اخیر و موارد مشابه نیز باید محلی از اعراب داشته باشد. به عبارت دیگر، زمانی که افراد حقیقی یا حقوقی به نام دولت دست به اقدام می‌زنند، این امر هنگامی شامل اصل مسئولیت دولتی شده و در نتیجه جزئی از آن می‌گردد که بتوان با دولت، رابطه‌ای برقرار ساخت. در بحران کووید-۱۹، قاعده‌ی مذکور هر نوع اقدام یا رفتار توسط سازمان‌ها و نهادهای دولتی را قابل انتساب به دولت منشأ می‌داند (Responsibility of States, Article. 1).

قوانین مربوط به مسئولیت دولت اذعان می‌دارند که زمانی مسئله‌ی مسئولیت قابل طرح است که رفتار دولت، بر نقض تعهد یا تعهدات بین‌المللی لازم‌الاجرا دلالت داشته باشد. بنابراین، وجود مقرراتی که رفتارهای دولتی را در زمان شیوع بیماری‌های عفونی و واگیردار آموزش داده و یادآوری کنند احساس می‌شود. در این رابطه، چندین تعهد قانونی به عنوان دلایل نقض دولت منشأ در پرونده‌ی پاندمی کروناویروس، مورد مطالعه و نقد و نظر قرار گرفته است که بدین قرارند: حق سلامت در چارچوب حقوق بشر؛ قاعده‌ی عدم ورود زیان مستخرج از قانون زیست‌محیطی عرفی و در نهایت، اشتراک‌گذاری اطلاعات در چارچوب قانون بهداشت جهانی که به عنوان یک وظیفه تعریف شده است.

تنها تعهد معاهده‌ای که در حال حاضر مستقیماً توان خود را مصروف به پیشگیری، ممانعت جلوگیری و نظارت بر امراض و بیماری‌های عفونی کرده است، مقررات بین‌المللی بهداشت می‌باشد که در سال ۲۰۰۵ توسط مجمع عمومی بهداشت جهانی پذیرفته شد (United Nations, 2005, Art. 2). این مقررات، صد و نود و شش کشور را شامل می‌شوند و هدف و مقصودی که دنبال می‌کنند «ممانعت، پشتیبانی در برابر و نظارت و فراهم‌ساختن پاسخ‌دهی بخش سلامت عمومی در مقابل توسعه و گسترش بین‌المللی بیماری‌ها و امراض» است (WHO, 2005, Art. 2). مقررات بین‌المللی بهداشت با کسب تجربه از ظهور بیماری‌های جهانگیر مانند سارس، در پی اعمال محدودیت امکان‌پذیر بر امراض و

بیماری‌های ویژه نیست؛ بلکه به دنبال آن است تحول پیوسته‌ی این امراض و بیماری‌ها را زیر نظر داشته باشد تا بتواند آنها را تحت لوای مقررات مذکور قرار دهد. این مقررات، دُول عضو را متعهد و ملزم ساخته تا به تقویت توانمندی‌ها و ظرفیت‌های خود درباره‌ی تحولات مرتبط با بیماری‌ها پردازند (WHO, 2005, Art. 5). در همین زمینه و در ارتباط با مقوله‌ی اطلاع‌رسانی راجع به بیماری‌های واگیردار، ماده‌ی ۶ چنین بیان می‌دارد: «هر دولت عضو باید ظرف بیست و چهار ساعت، از طریق مهم‌ترین ابزارهای ارتباطی تاثیرگذار، سازمان بهداشت جهانی را در جریان ارزیابی عمومی اطلاعات بهداشتی قرار بدهد». پس از انجام فرآیند اطلاع‌رسانی، دولت مورد نظر دولت وظیفه دارد تا روابط به موقع، دقیق و جزئی‌نگرانه‌ای را با سازمان جهانی بهداشت برقرار نماید (WHO, 2005, Art. 5 (2)).

با استناد به مطالب یادشده، شیوع و ویروس کووید - ۱۹ را می‌توان آشکارا یک رویداد و حادثه‌ی مرتبط با سلامت عمومی در نظر گرفت که باید در چارچوب مقررات بین‌المللی بهداشت و در دو حیطه‌ی اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی با آن برخورد کرد. سئوالی که به ذهن متبادر می‌شود این است که آیا چین در مقام دولت منشأ، به تعهدات خود ملزم بوده و آیا این کشور از تمام راهها و ابزارهای ارتباطی موجود در رابطه با سازمان جهانی بهداشت استفاده کرده تا از امداد و کمک‌های لازم در این زمینه بهره بگیرد یا نه؟ به عبارت دیگر، مسئولیت دولت چین در قبال تعهدات وی در زمینه‌ی مقررات بین‌المللی بهداشت باید ابهام‌زدایی شده و با جزئیات بیشتر، تبیین گردد. جامعه‌ی بین‌المللی نیازمند توضیحات روشن و دقیق و قانع‌کننده در خصوص تغییر و تحولات مهم و چشمگیر در این باب است تا بلکه بتواند به تعریف جامع و کاملی از مقوله‌ی مسئولیت دولتی دست یابد. در این راستا، برخی از نظریه‌پردازان به مقوله‌ی قابلیت مجازات دولت چین به عنوان دولت منشأ متوسل می‌شوند (de Oliveira, 2020:14). بنا بر این نظر، مقامات محلی و حکومتی در چین، عامدانه به ارائه‌ی گزارش‌های غلط یا ناقص پرداخته‌اند که خود، مثال بارز نقض تعهدات محسوب می‌شود. برخی دیگر نیز دولت چین را در بحران کرونا مسئول دانسته‌اند، اما بیان داشته‌اند که

شرایطی در میان است که از متهم شدن چین به رفتار متخلفانه، ممانعت به عمل می‌آورد (de Oliveira Mazzuoli 2020:16).

در انتها باید اضافه کرد که هدف از قاعده‌ی مسئولیت دولتی، بازسازی روابط قانونی بین کشورها و با استناد به عمل متخلفانه‌ی بین المللی است. در نتیجه، این قاعده بر جبران خسارت تکیه دارد. آشکال گوناگون جبران خسارت نیز به تعهدات بین المللی و تخلفاتی که در قبال آنها صورت گرفته است، منوط و وابسته می‌باشد. دولت مسئول، به جبران خسارت در قبال هر نوع آسیب قابل ارزیابی مالی که به واسطه‌ی عمل متخلفانه‌ی بین المللی وارد آمده است، متعهد می‌باشد (Responsibility of States, 2005, Art. 36). ضمناً در چارچوب قاعده‌ی مسئولیت دولتی، جرایم تنبیهی یا کیفری مورد قبول نیستند. مع الوصف، دیوان بین المللی دادگستری، در بعضی موارد که البته زیاد نیستند، جبران خسارت را نیز از نظر دور نداشته است؛ آن هم به این دلیل که در دعاوی بینادولتی، زمانی که حقوق حاکمیت تهدید شده یا به خطر می‌افتد، جبران خسارت به عنوان جبران حقوقی مناسب مد نظر قرار نمی‌گیرد. از سوی دیگر، ما با اصل رضایت هم سروکار داریم که از جمله آشکال جبران خسارت است و می‌تواند اعتراف به ارتکاب تخلف، اظهار پشیمانی، عذرخواهی رسمی یا روش‌های مشابه دیگر را شامل شود. زمانی که راجع به مسئولیت مبنی بر جبران خسارت بالقوه‌ی دولت چین در بحران کرونا سخن گفته می‌شود، نباید فراموش کرد که زیان جانی و خسارات مالی و مادی ناشی از پاندمی کرونا را نمی‌توان اندازه‌گیری کرد و بنابراین غیرمحمتمل به نظر می‌رسد که است که دیوان بین المللی یا هر کمیسیون دیگر در این رابطه، قادر باشد به راحتی وظیفه‌ی جبران خسارت را بر دولت چین تحمیل کند. در این زمینه، شاید بتوان با کمی تسامح از حمله‌ی عراق به کویت به عنوان مثال یاد کرد: پس از این حمله که در سال ۱۹۹۱ به وقوع پیوست، عراق به جبران خسارت پنجاه میلیارد دلاری محکوم شد؛ اما با توجه به فقدان بودجه و نیز سایر مسائل امنیتی، از پرداخت غرامت تبرئه گردید (Nebehay and Chmaytelli, 2018).

نتیجه‌گیری

با شیوع ویروس کووید - ۱۹ در شهر ووهان چین در آخرین روزهای سال ۲۰۱۹ و متعاقب آن، گسترش سریع این بیماری به نقاط مختلف دنیا که موجبات ابتلا، بیماری، مرگ و خسارات مادی و اقتصادی را به وجود آورد، رفتار غیرشفاف و بحث‌برانگیز دولت چین از همان بدو امر، شبهاتی را ایجاد کرد. ادامه‌ی رفتار غیرمسئولانه‌ی چین در بحران پیش‌آمده (تاخیر در اطلاع‌رسانی صحیح و به موقع، امحاء یکسری از اطلاعات، مسکوت گذاشتن برخی از داده‌ها و به سکوت واداشتن عده‌ای از کسانی که قصد افشاگری داشتند)، این شبهات را طی مدت‌زمان کوتاهی تقویت کرد؛ برخی از کشورها و دولتمردان، از جمله دولتمردان آمریکایی، به نظریه‌ی توطئه روی آوردند و چین را متهم ساختند که به عمد، در شیوع همه‌گیری کرونا تلاش کرده است. عده‌ای دیگر از حقوق‌دانان، سیاستمداران و متخصصان هم، بدون استناد به نظریه‌ی توطئه و سوء استفاده‌ی احتمالی چین از کووید - ۱۹ به عنوان یک سلاح بیولوژیک، دولت چین را در وخامت اوضاع به وجود آمده مسئول دانسته و خواهان پاسخگویی و در صورت اثبات، محاکمه‌ی این دولت شدند. این اتهامات که همچنان ادامه دارد، اهمیت موضوع مسئولیت دولت‌ها در قبال قواعد بین‌المللی، تعهدات معاهده‌ای آنها و قصور در تحقق آن و نیز به ویژه اصل مهم «عمل متخلفانه‌ی بین‌المللی» را پیش کشیده است. بر طبق این نظر، دولت چین به عنوان دولت منشأ در زمینه‌ی بروز و شیوع ویروس کرونا، به تعهدات خود در این زمینه عمل نکرده و در نتیجه، طبق قاعده‌ی مسئولیت دولت‌ها، در این زمینه مقصر بوده و مشمول قوانین حقوق بین‌الملل می‌شود. فی‌الواقع باید اذعان داشت که فراتر از مسئله‌ی مسئولیت دولت چین در بحران کرونا و آثار سوء آن بر جان و مال انسانها در نقاط مختلف دنیا، مبحث نامبرده می‌تواند علاوه بر ابهام‌زدایی از معضلات و تبیین موانع موجود، دولت‌ها را بیشتر متوجه اهمیت موضوع نموده و در نتیجه گامی موثر برای جامعه و حقوق بین‌الملل به ویژه در زمانه‌ی حاضر تلقی گردد.

کتاب نامه

الف) آثار فارسی:

- ۱- والاس، ربکا (۱۳۸۲)، *حقوق بین الملل*، ترجمه: ق. زمانی و م. بهراملو، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های حقوق.
- ۲- فرنوش، غلامرضا و همکاران (۱۳۹۹)، «شناخت کروناویروس نوین ۲۰۱۹ و کووید ۱۹ بر اساس شواهد موجود»، *کار و جامعه*، خرداد ۱۳۹۹، شماره ۲۴۱.

ب) آثار انگلیسی:

- 3- Baker, Nicholson (2021), "The Lab-Leak Hypothesis", *The New York Magazine: Intelligence, Investigations*, January 4th, 2021, pp. 1-32.
- 4- Bellinger, John (2020), "COVID-19 Lawsuits against China": <https://www.lawfareblog.com/covid-19-lawsuits-against-china>
- 5- "China Publishes Timeline on COVID-19 Information Sharing, Int'l Cooperation", *Xinhua*, 6 April 2020.
- 6- Crawford, James (2001), "Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts", *United Nations Audiovisual Library of International Law*, Accessed 21 Jan. 21: <https://legal.un.org/avl/ha/rsiwa/rsiwa.html>.
- 7- Creutz, Katja (2020), "China's Responsibility for the Covid-19 Pandemic, an International Law Perspective", *FIIA Working Paper*, June 2020, N. 115.
- 8- Dando, Malcolm (2001), *The New Biological Weapons: Threat, Proliferation and Control*, Lynne Rienner Pub.
- 9- Gunawan, Yordan (2014), "Transboundry Haze Pollution in the Persepective of State Responsibility", *Jurnal Media Hukum*, Vol. 21, No. 2, p.11.
- 10- Heine, J. and Thakur, R (2011), "The Dark Side of Globalization", *Conflict Management*, January 17.
- 11- Henderson, Matthew et al. (2020), "Corona Virus Compensation? Assessing China's Potential Culpability and Avenues of Legal Response", *Henry Jackson Society*, April 2020.
- 12- Huang, C. et al. (2020), "Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China", *Lancet*, N. 395, pp. 497-506.
- 13- (2005) "International Health Regulations – Overview", WHO, Art. 2.
- 14- Laurie, Garrett (2020), "Just in Time for Lunar New Year, Another SARS-like Epidemic Is Brewing in China", *Foreign Policy*, 8 January 2020.
- 15- Law, Peter. K. (2020), "Covid-19 Pandemic: Its Origins, Implications and Treatments", *Open Journal of Regenerative Medicine*, 9.

- 16- Nebehay, Stephanie and Maher Chmaytelli (2018), "Iraq Resumes Payments of Gulf War Reparations to Kuwait", 20 April 2018, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-kuwait-un/iraqresumes-payments-of-gulf-war-reparations-tokuwait-idUSKBN1HR26Q> (accessed 5 June 2020).
- 17- Openheim, L. F. L. (1928), International Law, A Treatise, Volume I.
- 18- Quintana, F. J. and Uriburu, J. (2020), "Modest International Law: Covid-19, International Legal Responses and Depoliticization", *The American Society of International Law*, Vol. 114: 4, pp. 687-697.
- 19- Savage, David G., and Alice Su (2020), "Can China be Sued in the U.S. and Forced to Pay for Corona Losses? Legal Experts Say No", *Los Angeles Times*, 15 May 2020, www.latimes.com/politics/story/2020-05-15/can-china-be-sued-in-the-u-s-and-forced-topay-for-coronavirus-losses-legal-experts-say-no (accessed 4 June 2020).
- 20- (2005) United Nation's Treaty Series 79
- 21- (2021), "US Covid origins report: researchers pleased with scientific approach", *Nature*, 27 August 2021 (<https://www.nature.com/articles/d41586-021-02366-0>).
- 22- (1974), *Yearbook of the International Law Commission*, 1973, Volume 1, United Nations: New York.
- 23- (2005) "International Health Regulations – Overview", WHO, Art. 2.